

Prologas

PAGRINDINĖ ARTERIJA

Tarptautinės advokatų kontoros „Debevoise & Plimpton“ būstinė Niujorke įsikūrusi dešimtyje juodai žvilgančio modernaus biurų pastato aukštų. Pats pastatas stovi Manhatano centre, besistiebiančių į dausas dangoraižių giraitėje. Kontorą 1931 metais įsteigė du iškilūs advokatai, pirmiau dirbę kitoje garsioje Volstrito įmonėje. Vėliau „Debevoise“ išgarsėjo, plėtėsi ir per kelis dešimtmečius tapo tarptautine teisės pasaulio milžine. Čia dirba aštuoni šimtai teisininkų, teikdami paslaugas begalei diduomenės klientų, jie įmonei pelno beveik milijardą dolerių per metus. Kadais kontora pasižymėjo išskirtiniu ažuolo ir odos dekoru, tačiau dabar miesto centre veikiančioje būstinėje jo nėra su žiburiu nerasi. Interjerui panaudota nuvalkiota spalvų paletė, būdinga daugumai šiuolaikinių biurų, ji apima kilimine danga išklotus koridorius, panašias į akvariumą posėdžių sales ir kabinetus su stovimaisiais stalais. Praėjusiam šimtmečiu buvo įprasta rodyti galią. XXI amžiuje tikrąją galią atpažinsi iš to, kad ji subtiliai pridengiama.

Vieną šviesų ir vėšų 2019 metų pavasario rytą, per juodą fasado stiklą slystant debesų atspindžiams, į pastatą įžengusi Merė Džo Vait liftu pakilo į „Debevoise“ būstinę ir įsitaisė tyliai šurmuliuojančioje posėdžių salėje. Savo išvaizda ši septyniasdešimt vienerių metų smulkutė – vos penkių pėdų* ūgio – moteris itin trumpais plaukais ir susimetusiomis apie akis raukšlėmis tarsi įkūnijo slaptos galios principą. Ji visad kalbėdavo be užuolankų ir nepretenzingai, nors buvo nuožmi teismo salių veteranė. Kartais pajuokaudavo turinti arkliauką – painiausias bylas, anot jos, tikrą jovalą; advokatės paslaugos buvo nepigios, bet pakliuvęs į nemenką bėdą ir turėdamas apščiai pinigų būtum puolęs skambinti būtent jai.

* 1 pėda – maždaug 30,5 cm.

Pirmiau Vait beveik dešimtmetį ėjo Njujorko pietų apygardos federalinės prokurorės pareigas ir net vedė 1993 metų Pasaulio prekybos centro sprogdintųjų baudžiamąją bylą. Barakas Obama ją buvo paskyręs Vertybinių popierių ir biržos komisijos pirmininke. Tačiau šie retkarčiais pasitaikantys nuklydimai į valstybės tarnybą anksčiau ar vėliau baigdavosi grįžimu į „Debevoise“. Vait ten įsidarbino jaunystėje ir, pradėjusi karjerą nuo žemiausių pareigų, vėliau tapo partnere – tai pavyko tik dviem moterims per visą įmonės istoriją. Advokatė paprastai atstovaudavo verslo pasaulio galiūnams: „Verizon“, „JP Morgan“, „General Electric“, NFL.

Posėdžių salėje nestigo teisininkų ne vien iš „Debevoise“, bet ir kitų kontorų – tų žmonių, apsiginklavusių bloknotais, nešiojamaisiais kompiuteriais ir milžiniškais segtuvais, mirguliuojančiais nuo lipniųjų lapelių su pastabomis, grūdosi daugiau nei dvidešimt. Dar pora dešimčių advokatų iš įvairių šalies vietų pasitarime dalyvavo nuotoliniu būdu, tad ant stalo stovėjo telefonas įjungtu garsiakalbiu. Ši nedidelė teisininkų armija susirinko dėl priesaika patvirtintų žodinių parodymų, kuriuos tądien turėjo duoti ilgametė Merės Džo Vait klientė, visuomenės dėmesio vengianti milijardierė, slegiama daugybės jai iškeltų civilinių bylų naštos. Anot ieškovų, savo milijardus ji pelnė šimtų tūkstančių žmonių gyvybių sąskaita.

Vait kartą sakė, kad jos, kaip prokurorės, darbas gana paprastas. „Būk teisinga. Privalai nubausti bloguosius. Kasdien kovoji dėl visuomenės gerovės.“ Bet dabar jai teko kur kas painesnė užduotis. Į tokius kaip Vait advokatus, tikrus profesionalus, dirbančius su verslui atstovaujančiais svarbiais klientais, visuomenėje žiūrima pagarbiai, nors jų darbo esmė – pildyti kiekvieną savo klientų įgeidį. Šiuo darbu neretai susivilioja prokurorai, spaudžiami būsto paskolos ir mokesčio už studijas. Taigi neretai tas pats teisininkas pirmąjį savo karjeros etapą praleidžia medžiodamas bloguosius, o antrąjį – gindamas juos teisme.

Apklausti liudytoją taryt ruošėsi teisininkas Polas Henlis, baigiantis septintą dešimtmetį ir išsiskiriantis iš salėje susirinkusių kolegų būrio savo specializacija: grupiniai ieškiniai. Henlis mėgo pagal užsakymą siūtus rūbus: ryškiaspalvius kostiumus ir marškinius į akis krentančia standžia apykakle. Jo plieno pilkumo plaukai buvo glotniai sušukuoti atgal, kiaurai veriančias akis dar labiau pabrėžė akiniai raginiais rėmeliais. Palyginti su Vait, gebančia neatskleisti savo vidinės galios, Henlis, visiška jos priešingybė, atrodė it nužengęs iš animacinio filmo apie Diką Treisį*. Tačiau, lygiai kaip ir jo priešininkė, buvo aršus varžovas, be

* Legendinis amerikiečių komiksas, kurio pagrindinis herojus detektyvas Dikas Treisis vėliau atgijo virtinėje radijo laidų, animacinių ir pilnametražių filmų. Piešiams personažams būdingos ryškios spalvos, aštrūs kampai ir akį traukiančios detalės. (Čia ir toliau vert. past.)

to, iš visos širdies niekino tą apgaulingą padorumą, kuriuo, vykstant išskirtiniams procesams, dangstosi tokie teisininkai kaip Vait. Vieną kartą baikim šitą absurdo teatrą, manė sau Henlis, nė neabejojantis, kad Vait klientai tėra arogantiški šunsnukiai.

Ketinanti taryt duoti parodymus milijardierė, į septintą dešimtį įžengusi gydytoja, niekada nedirbusi pagal savo specialybę, buvo plačiaveidė šviesiaplaukė aukšta kakta ir plačiai įsodintomis akimis. Kalbėjo ji gana stačiokiškai ir būtų nesutikusi duoti parodymus, bet jos advokatams nepavyko užkirsti tam kelio. Moters povyza spinduliavo atsainų nekantrumą – taip atrodo žmogus, kuriam niekada nereikia grūstis eilėje su kitais lipančiais į lėktuvą mirtingaisiais, pamanė vienas iš posėdyje dalyvaujančių teisininkų.

– Ar jūs esate Ketė Sakler? – paklausė Henlis.

– Taip, tai aš, – atsakė ji.

Ketė priklausė iškiliai Niujorko filantropų Saklerių dinastijai. Prieš kelerius metus maždaug 14 milijardų vertės turtą valdantys Sakleriai pateko į „Forbes“ žurnalo dvidešimties turtingiausių Amerikos šeimų sąrašą, aplenkdami tokias legendines šeimas kaip Bušai, Melonai ir Rokfeleriai. Saklerių pavardė pui-kavosi viso pasaulio meno muziejuose, universitetuose, medicinos įstaigose. Išėjusiai iš posėdžių salės Ketei tebtūtų reikėję paėjėti apie pusantro kilometro į miesto centrą, kad pasiektų Saklerių biomedicinos mokslų institutą Niujorko universiteto Medicinos fakultete; pasukusi į kitą pusę, už maždaug aštuonių šimtų metrų ji būtų išvydusi Rokfelerio universiteto Saklerių biomedicinos ir mitybos tyrimų centrą. Nusprendusi keliauti toliau, moteris būtų netrukus priėjusi Gugenheimo muziejų, kuriame veikia Saklerių menų studijų centras, o žingsniuodama Penktąja aveniu – Saklerių sparną Metropolitanano meno muziejuje.

Per šešis dešimtmečius Ketės Sakler šeimai pavyko palikti žymų pėdsaką Niujorke, visai kaip kadaise Vanderbiltų ar Karnegių dinastijoms. Abi šias šeimas, pralobusias dar Paaukuotame amžiuje*, Sakleriai savo sukauptu turtu jau lenkė. Ir žarstė dovanas toli už Niujorko ribų: Harvarde atsirado Saklerių muziejus, Taftso universitete buvo įkurta Saklerių biomedicinos mokslų mokykla, Oksfordas atidarė Saklerių biblioteką, Luvro muziejus – Saklerių sparną, Saklerių medicinos mokykla išdygo ir Tel Avive, o Pekine duris pravėrė Saklerių meno ir archeologijos muziejus. „Vaikystėje, – pasakojo Henliui Ketė, – tėvai turėjo ne vieną fondą.“ Anot jos, fondai padėdavę spręsti socialines problemas.

Per kelis dešimtmečius Sakleriai išdovanojo šimtus milijonų dolerių, tad ilgainiui jų pavardė visuomenėje tapo neatsiejama nuo filantropijos. Vienas muziejaus direktorius tą šeimą net prilygino Medičiams, XV a. Florencijos

* Maždaug nuo 1870 m. iki 1900 metų.

kilmingųjų dinastijai, kurios atstovai meno rėmėjai itin prisidėjo prie Renesanso proveržio. Tik Medičių turtų šaltinis – bankininkystė – buvo visiems žinomas, o kaip Sakleriams pavyko šitaip pralobti, ilgą laiką galėjai tik spėlioti. Ant menų ir švietimo įstaigų sienų savo pavardę šeimos nariai lipino tarsi apimti kokios karštligės. Ją galėjai pamatyti įrėžtą marmure ir blizgančiose žalvarinėse lentelėse, net išbarstyta vitražų detalėse. Buvo steigiamos Saklerių profesūros, Saklerių stipendijos, rengiami Saklerių paskaitų ciklai, skiriamos Saklerių premijos. Ir vis dėlto paprastam žmogui būtų buvę sunkoka atsakyti, kokia konkrečia veikla, duodančia šitokias pajamas, užsiima ši šeima. Pamatę Saklerius žmonėjantis mieste, vykstant į iškilmingas vakarienes ir lėšų rinkimo renginius Hamptonų kurorte, plaukiojant jachta Karibų jūroje ar slidinėjant Šveicarijos Alpėse, pažįstami stebėdamiesi kuždėdavosi tarpusavyje apie tikruosius jų turto šaltinius. Tai buvo keista – juk vis dėlto savo turtą Sakleriai sukauptė ne plėšikaujančių didikų, o moderniais laikais.

– Bakalauro laipsnį įgijote Niujorko universitete 1980 metais, – konstatavo Henlis. – Tiesa?

– Tiesa, – atsakė Ketė Sakler.

– O 1984-aisiais baigėte studijas Niujorko universiteto Medicinos fakultete?

– Taip.

Ir ar tiesa, toliau klausinėjo Henlis, kad po dvejus metus trukusios chirurgijos rezidentūros liudytoja įsidarbino „Purdue Frederick“ bendrovėje?

Vaistų gamintoja „Purdue Frederick“ vėliau buvo pervadinta „Purdue Pharma“. Ši Konektikute įsikūrusi bendrovė ir tapo didžiausiu Saklerių turto šaltiniu. Nors nusprendę paremti kokią galeriją ar tyrimų centrą, milijardieriai išsamiose „vardo suteikimo“ sutartyse visad reikalavė, kad ši vadintųsi jų šeimos pavarde, pačių Saklerių bendrovė niekada neturėjo tokios garbės. Tiesą sakant, net skersai išilgai išnarstęs visą „Purdue Pharma“ interneto svetainę, nebūtum radęs nė užuominos apie Saklerius. O juk privačiai valdoma „Purdue“ priklausė tik Ketei Sakler ir kitiems jos šeimos nariams, niekam daugiau. 1996-aisiais šios bendrovės sukurtas opioidinis analgetikas oksikontinas tiesiog sudrebino rinką ir buvo šlovinamas kaip visiškai nauja priemonė nuolatiniam skausmui malšinti. Tas vaistas, vienas iš pelningiausių gaminių farmacijos istorijoje, šeimai davė maždaug 35 milijardus dolerių pajamų.

Kita vertus, oksikontinu imta piktnaudžiauti, jis sukeldavo sunkią priklausomybę. Tuo metu, kai Ketė Sakler buvo priversta duoti parodymus, Jungtinėse Amerikos Valstijose siautė opioidų vartojimo epidemija – begalė žmonių įvairiausiuose šalies kampeliuose nebegalėjo nė dienos išgyventi be šių stiprių vaistų. Daugybė įnikusių piktnaudžiauti oksikontinu asmenų vėliau buvo priversti pereiti prie tokių gatvės narkotikų kaip heroinas ar fentanilis. Sergančiųjų

priklausomybe skaičius tiesiog stulbino. Ligų kontrolės ir prevencijos centro duomenimis, per dvidešimt penkerius metus nuo oksikontino atsiradimo rinkoje maždaug 450 tūkstančių amerikiečių mirė perdozavę opioidų. Toks perdozavimas tapo pagrindine atsitiktinės mirties priežastimi šalyje, į kapus jis nuvarė daugiau žmonių nei automobilių avarijos ar net pats amerikietišiausias būdas mirti – šautinės žaizdos. Tiesą sakant, per opioidų epidemiją ši pasaulį paliko daugiau amerikiečių nei per visus karus, kuriuose JAV dalyvavo nuo Antrojo pasaulinio karo laikų, kartu imant.

* * *

Merė Džo Vait kartais sakydavo labai mėgstanti, kad teisė priverčia žmogų „išgryninti dalykus iki pačios jų esmės“. Opioidų epidemija buvo virtusi neapsakomai komplikuota visuomenės sveikatos krize, ir Ketę Sakler apklausiantis Polas Henlis stengėsi prisigauti prie šios milžiniškos tragedijos šaknų. Iki oksikontinui pasirodant rinkoje, Amerikoje nebuvo jokios opioidų vartojimo krizės. Osikontinui atsiradus, ši tiesiog išplieskė. Dabar Saklerių bendrovei ir patiems jos savininkams buvo iškelta daugiau nei du tūkstančiai penki šimtai bylų – jas kėlė miestai, valstijos, gyvenvietės, Amerikos čiabuvių gentys, ligoninės, mokyklų apygardos ir aibė kitų ieškovų. Visi jie buvo įtraukti į milžinišką bylinėjimosi sūkurį, kuriame dalyvaujantys prokurorai ir privatūs advokatai stengėsi priversti farmacijos bendroves prisiimti atsakomybę už tai, kad šie stiprūs vaistai buvo brukami žmonėms, kad nuo visuomenės buvo slepiama, kokią baisią priklausomybę jie gali sukelti. kažkas panašaus jau vyko praeityje, kai tabako bendrovėms teko atsakyti už pastangas sumenkinti rūkalų žalą sveikatai. Tuomet Kongreso nariai pareikalavo įmonių vadovų pasiaiškinti, o po 1998-ųjų taikos sutarties pasirašymo – ir išmokėti didžiausią šalies istorijoje 206 milijardų dolerių kompensaciją.

Taigi dabartinė Vait užduotis buvo aiški: neleisti, kad toks likimas ištiktų ir Saklerius bei jų valdomą „Purdue“. Savo ieškinio pareiškime Niujorko generalinė prokurorė, padavusi „Purdue“ į teismą ir atsakovais paskelbusi Ketę bei dar septynis Saklerių šeimos narius, teigė oksikontiną esant „pagrindine opioidų epidemiją maitinančia arterija“. Viskas prasidėjo būtent nuo šio analgetiko, tai dėl jo pakito Amerikos gydytojų požiūris į skausmą malšinančius vaistus, ir šitai lėmė siaubingas pasekmes. Anot Masačusetso generalinės prokurorės, irgi padavusios Saklerius į teismą, „opiooidų vartojimo epidemija iš esmės išplieskė dėl vienos šeimos sprendimų“.

Tačiau Vait su tuo nesutiko. Pasak advokatės, keliantieji bylas Sakleriams ieškojo atpirkimo ožio ir specialiai iškraipė faktus. Kuo ta šeima nusikalto? Tiesiog prekiaavo visiškai teisėtu vaistu, patvirtintu Maisto ir vaistų administracijos.

Viso šito cirko tikslas – pasibylinėti ir paieškoti, kam būtų galima suversti kaltę, teigė Vait. „Nei mano klientai, nei bendrovė „Purdue“ nesukėlė šios krizės“, – tvirtino ji, kalbėdama apie opioidų vartojimo epidemiją.

Bet tądien, klientei duodant parodymus, advokatė neprabilo. Prisistačiusi – „Merė Džo Vait iš „Deboise & Plimpton“, atstovauju daktarei Sakler“ – tiesiog sėdėjo ir tylėjo, leisdama savo kolegoms pertraukinėti Henlį ir prieštarauti jo klausimų formuluotei. Tądien jos užduotis buvo ne triukšmauti, o tiesiog būti šalia Ketės, panėšint į tylų, bet puikiai matomą užtaisytą ginklą. Vait su savo komanda puikiai paruošė klientę. Kad ir ką advokatė mėgo taukti apie ypatingą teisės gebėjimą išgryninti klausimų esmę, spirgant duodančio parodymus sėdimajai, svarbiausia darosi visomis išgalėmis tą esmę apeiti.

– Daktare Sakler, ar „Purdue“ yra nors kiek atsakinga už opioidų vartojimo krizę? – paklausė Henlis.

– Prieštarauju! – kaipmat įsikišo vienas iš teisininkų.

– Prieštarauju! – tuoj pat prisidėjo kitas.

– Nemanau, kad „Purdue“ tenka teisinė atsakomybė, – atsakė Ketė.

Jis ne to klausias, patikslino Henlis. Norįs žinoti, ar „Purdue“ veiksmai sukėlė opioidų epidemiją.

– Prieštarauju!

– Manau, tai lėmė daugybė veiksnių, susipynė įvairios aplinkybės, o kur dar visuomenės bėdos bei problemos, medicinos sistemos trūkumai, skirtinga vaistų reguliavimo politika įvairiose valstijose, – tarė moteris. – Turiu galvoje, kad tai itin kompliktuotas klausimas.

O tada ji visus nustebino. Atsižvelgiant į oksikontino žalą visuomenei, Ketės Sakler noras atsiriboti nuo šio vaisto būtų buvęs savaime suprantamas. Bet toliau atsakinėdama į klausimus ji atmetė pagrindinę apklausos mintį. Sakleriai neturį ko gėdytis ir už ką atsiprašinėti, primygtinai teigė moteris, nes oksikontinas visai nesąs blogas. „Tai labai geras vaistas, itin efektyvus ir visiškai saugus“, – tvirtino ji. Buvo galima tikėtis, kad aukšto rango bendrovės atstovė, priversta duoti parodymus, kai nagrinėjamas multimilijardinis ieškinys, stengsis užimti gynybinę poziciją. Bet Ketės nuostata rodė ką kita. Moteris tiesiog didžiavosi savimi. Tiesa ta, kaip teigė pati Ketė, kad ji verta pagyru už pasiūlytą idėją gaminti oksikontiną. Priešininkams aiškinant, kad šis vaistas yra pagrindinė arterija, kuri maitina vieną baisiausių šiuolaikinių visuomenės sveikatos krizių, nuvariusių į kapus daugybę žmonių, Ketė Sakler atvirai visiems pareiškia esanti oksikontino kūrėja.

– Ar pripažįstate, kad nuo oksikontino tapo priklausomi šimtai tūkstančių amerikiečių? – vėl paklausė Henlis.

- Prieštarauju! – kaipmat išpyškino keli advokatai. Ketė sudvejojo.
- Klausimas paprastas, – neatlyžo Henlis. – Taip ar ne?
- Neturiu ką atsakyti, – tarė ji.

* * *

Per apklausą Henlis pasiteiravo apie vieną pastatą Rytų Šešiasdešimt Antrojoje gatvėje, esantį netoli posėdžių salės, kurioje taryt visi buvo susirinkę. Iš tikrųjų tai du pastatai, pataisė jį Ketė. Iš lauko atrodo, kad jie priklauso skirtingiems savininkams, tačiau viduje yra sujungti, aiškino ji. „Jais naudojama kaip vienu.“ Prestižiniame rajone, visai šalia Centrinio parko, stovintys gražūs kotedžai kalkakmenio fasadais buvo vieni tų, regis, niekada nepasensiančių Niujorko namų, kurie kelia praeivių pavydą ir praėjusių ištaigingų laikų ilgesį. „Ten įsikūręs biuras, kuriame dirba... – Ketė greit susizgribo, – dirbo... pirmiau dirbo mano tėvas ir dėdė.“

Viskas prasidėjo nuo trijų brolių Saklerių, paaiškino ji. Arturo, Mortimero ir Reimondo. Mortimeras buvo Ketės tėvas. Visi trys broliai Sakleriai, gydytojai, turėjo „ypatingą verslininko gyslelę“, dėstė ji. Brolių gyvenimo vingiai bei dinastija, kurią jiems pavyko sukurti, itin glaudžiai susiję ir su amerikietiškojo kapitalizmo klestėjimo epocha. Įmonę „Purdue Frederick“ broliai nusipirko dar šeštajame dešimtmetyje. „Iš pradžių ji buvo visai nedidukė, – pasakojo moteris. – Kuklus šeimos verslas.“

PIRMA DALIS

PATRIARCHAS

1 skyrius

GERAS VARDAS

Arturas Sakleris gimė 1913 metų vasarą Brukline, kai į rajoną neslūgstančiomis bangomis plūdo imigrantai iš senojo žemyno, ir kiekvieną dieną mirguliavo nauji veidai, ant kiekvieno kampo skambėjo nepažįstamų kalbų melodijos, kaip grybai po lietaus visur dygo nauji pastatai atvykėliams apgyvendinti, oras virpėjo nuo svaigaus, veržlaus troškimo kuo nors tapti. Šios naujosios kartos amerikiečių svajonės bei ambicijos, polėkis bei alkis suko galvą ir Arturui, imigrantų šeimos pirmagimiui. Rodos, dar iš lopšio neišlipęs jis jau nenustygo vietoje. Tik gimęs berniukas buvo pavadintas Abraomu, bet vėliau nusprendė nusikratyti šiuo senojo pasaulio tvaiko persmelktu vardu ir pasivadinti daug amerikietiščiau – Arturu. Vienoje 1915 ar 1916 metais darytoje nuotraukoje neseniai pradėjęs vaikščioti Arturas tiesus it styga sėdi ant žolės, o jam už nugaros atsiložusi it liūtė budi motina Sofi – tamsiaplaukė, tamsiaakė grėsmingos išvaizdos moteris. Tiesiai į objektyvą spoksantis berniukas šiek tiek atlėpusiomis ausimis primena cherubiną trumpomis kelnikėmis. Jo žvilgsnis tiesus ir nenatūraliai rimtas – lyg vaikas žinotų, kokia ateitis jo laukia.

Sofi Grinberg buvo tik prieš dvejus metus atvykusi gyventi į Ameriką iš Lenkijos. Įsikūrė Brukline 1906 metais ir dar paauglystėje susipažino su tykaus būdo vyru Izaoku Sakleriu, kone dvidešimčia metų už ją vyresniu. Šis emigrantas iš Galicijos (tuo metu priklausiusios Austrijos imperijai) kartu su tėvais, broliais ir seserimis atvyko laivu į Niujorką 1904 metais. Izaokas, išdidus vyras, kilęs iš rabinų giminės, kuri kadaise pabėgo iš Ispanijos į Vidurio Europą nuo inkvizicijos persekiojimo, ketino su savo jaunąja žmona ranka rankon kurti naują tvirtovę Niujorke. Jis drauge su broliu atidarė bakalėjos prekių krautuvėlę Viljamsberge (Montrose aveniu 83). Krautuvėlė vadinosi „BroLIAI Sakleriai“; to paties pastato bute įsikūrė ir visa šeima. Arturui einant ketvirtus metus, Izaokas ir Sofi

susilaukė antrojo sūnaus Mortimero, dar po ketverių metų – ir trečiojo, kurį pavadino Reimundu. Vyresnėlis Arturas labai mylėjo broliukus ir saugojo it savo akį. Ankstyvoje vaikystėje visi trys Saklerių sūnūs net kurį laiką miegojo vienoje lovoje.

Izaokui taip gerai ėjosi bakalėjos verslas, kad netrukus šeima galėjo persikraustyti į Flatbušą. Palyginti su tokiomis imigrantų prisigrūdusio Bruklino pakampėmis kaip Braunsvilis ir Kanarsis, Flatbušas, klestinti rajono širdis, buvo laikomas vidurinės klasės, gal net jos grietinėlės, buveine. Net tų laikų Niujorke žmogaus užimamą padėtį geriausiai išreiškė jo nekilnojamasis turtas, taigi naujasis adresas aiškiai rodė, kad Izaokas Sakleris Naujajame Pasulyje sugebėjo palypėti visuomenės laiptais ir susikurti gerą gyvenimą. Medžių alėjomis pasipuošęs Flatbušas su solidžiais erdviais butais buvo vieta, kuri pasiekiamą tik įveikus tam tikrą kelią. Pasak vieno iš Arturo amžininkų, to laikmečio Bruklino žydai į gyvenančius Flatbuše savo gentainius kartais žiūrėdavo „kaip nebe į saviškius“. Bakalėjos krautuvės duodamą pelną Izaokas nusprendė investuoti į nekilnojamąjį turtą – nusipirko kelis daugiabučius namus ir pradėjo nuomoti butus. Tačiau judviejų su Sofi svajonės apie Arturo bei jo brolių ateitį skriejo toliau už Flatbušo, toliau ir už paties Bruklino ribų. Sutuoktiniai jautėsi auginantys ypatingus vaikus ir troško, kad broliai Sakleriai pasaulyje paliktų ryškų pėdsaką.

* * *

Arturas, regis, iki mirties sugebėjo nugyventi ne vieną, o daugybę gyvenimų ir tokio įvairiapusiškumo išmoko jau vaikystėje. Dar būdamas berniukas pradėjo dirbti tėvo bakalėjos krautuvėje. Jau ankstyvame amžiuje ėmė ryškėti jo charakterio bruožai, vėliau pagelbėję veržliai kurti trokštamą gyvenimą – vaikas buvo nepaprastai energingas, įstabaus proto ir itin ambicingas. Sofi, nekvailai moteriai, vis dėlto stigo išsilavinimo. Būdamą septyniolikos metų ji įsidarbino drabužių fabrike, bet taip niekada ir neišmoko gerai rašyti angliškai. Nors namie Sofi ir Izaokas kalbėjo jidiš kalba, savo sūnus skatino asimiliuotis. Šeima valgydavo košerinį maistą, tačiau retai kada eidavo į sinagogą. Kartu su Sakleriais gyveno ir Sofi tėvai, taigi visos senosios kartos viltys, visi troškimai, kaip dažnai esti uždaroje imigrantų bendruomenėse, buvo sutelkti į Amerikoje gimusius vaikus. Daugiausia šių lūkesčių senieji siejo su Arturu – visų svajonės buvo pastatytos ant kortos, o ši įduota į rankas jam, pionieriui, pirmajam sūnui, gimusiam Amerikoje.

Geriausias būdas svajonėms įgyvendinti buvo išsilavinimas. Vieną 1925 metų rudens dieną Artis (taip jį visi vadino) Sakleris atvyko į Erasmus Hol vidurinę mokyklą Flatbušo aveniu. Išlaikęs egzaminą berniukas pateko į talentingų mokinių klasę, mokomą pagal paspartintą programą, nors tam buvo per jaunas, ką tik sulaukęs dvylikos metų. Erasmus baugino net tokius sunkiai įbauginamus jaunuolius kaip Artis. Mokyklą, kuri iš pradžių veikė dviaukščiame mediniame pastate, XVIII amžiuje pastatė olandai. Pačioje XX a. pradžioje ji ėmė plėstis: keturkampiam kieme aplink senąjį pastatą, panašiai kaip Oksfordo universitete, pridėjo neogotikinių statinių, primenančių pilaites, kurių sienas puošė chimeros ir gebenių kilimas. Mokykla išsiplėtė, kad galėtų priimti į Brukliną plūstę plūstančių imigrantų vaikus. Tiek Erasmus mokytojai, tiek mokiniai laikė save šio didžiojo Amerikos eksperimento lyderiais ir svokė, kad tiems, kurie trokšta išsikovoti vietą visuomenėje ir žengti pirmyn, kokybiškas viešasis švietimas yra itin svarbus. Mokykloje veikė gamtos mokslų laboratorijos, joje buvo mokoma lotynų ir graikų kalbų. Kai kurie mokytojai net turėjo daktaro laipsnį.

Erasmus buvo milžiniška. Vienoje didžiausių šalies vidurinių mokyklų mokėsi per aštuonis tūkstančius mokinių, dauguma jų sudarė neseniai į Valstijas atvykusių imigrantų sūnūs ir dukterys, ištroškę žinių kaip ir Arturas Sakleris – riaumojančio trečiojo dešimtmečio* vaikai spindinčiomis akimis ir iki tviskėjimo pomaduotais plaukais. Į koridorius plūdo kostiumais vilkintys ir raudonus kaklaraiščius pasirišę berniukai, mergaitės puošėsi suknelėmis ir į plaukus rišosi raudonus kaspinus. Pasak vieno iš Arturo bendraklasių, per pietus susitikę po didžiulių pagrindinio įėjimo skliautu jie atrodė „it svečiai, susirinkę į Holivudo kokteilių vakarėlį“.

Arturui visa tai labai patiko. Per istorijos pamokas berniukas susidomėjo ir itin susižavėjo tėvais steigėjais**, ypač Tomu Džefersonu. Jį, visai kaip Džefersoną, domino įvairiausi dalykai: menai, mokslas, literatūra, istorija, sportas ir verslas; jis troško viskuo užsiimti, o Erasmuse popamokinė veikla buvo itin skatinama. Čia veikė gal šimtas įvairių būrelių, bet kas panorėjęs būtų radęs bendraminčių. Vėlyvomis žiemos popietėmis, pamokoms pasibaigus ir pasauliui panirus į tamsą, visa keturkampė mokyklos teritorija žibėdavo šviečiančiais langais; eidamas koridoriais,

* Šis dešimtmetis taip vadinamas dėl anuomet vykusių sparčių ir esminių pokyčių kultūriniame Vakarų visuomenės gyvenime bei didelio ekonominio pakilimo.

** Tėvais steigėjais Amerikoje vadinami JAV valstybės įkūrėjai.

tai iš už vienu, tai iš už kitų durų girdėdavai susirinkusių būrelių narių balsus: „Pone pirmininke! Nesilaikom nustatytos tvarkos!“

Vėliau gyvenime prisimindamas mokykloje praleistus metus, Arturas vis kalbėdavo apie didžiąją svajonę. Erasmus buvo it šventykla, – tuomet Amerikoje itin garbinta meritokratija, – todėl Arturui dažnai atrodydavo, kad jo gyvenimo lūkesčius gali apriboti tik tai, kiek jis pats pasiruošęs atiduoti jėgų jiems įgyvendinti. Grįžusio iš mokyklos sūnaus Sofi teiraudavosi: „Ar šiandien uždavei kokį gerą klausimą?“ Arturas ištyso į plačiapetį trumparegį paauglį kampuotu veidu, šviesiais plaukais ir mėlynomis akimis. Buvo apdovanotas neregėta išverme, ir ši jam labai pravertė. Vaikinukas ne tik daug mokėsi, bet ir tapo mokinių laikraščio redaktoriumi, o mokyklos leidykloje rado pirmą gerą progą verslui – ėmėsi parduoti jos leidiniuose skelbiamą reklamą. Atsisakė standartinio užmokesčio ir paprašė, kad jam būtų mokamas nedidelis komisinis mokestis už kiekvieną parduotą skelbimą. Administracijai sutikus, netrukus Arturas pradėjo užsidirbti.

Paauglys anksti išmoko svarbią pamoką, kuri vėliau gyvenime labai jam pravertė: Arturui Sakleriui geriausia pasikliauti vien savo jėgomis ir pasiraitytus rankoves pačiam kurti planus, kaip gauti gausų atlygį už įdėtus milžiniškas pastangas. Beje, vieno darbo jam buvo negana. Vaikinukas ėmėsi nuotraukų, skirtų mokyklos albumams, verslo. O kai susitarė dėl reklamos mokinių laikraštyje su Dreiko verslo mokyklomis (mokymo įstaigų, ruošiančių abiturientus kanceliariniam darbui, tinklu), pasisiūlė tapti jų reklamos vadovu. Ir Artis, vidurinės nebaigęs paauglys, gavo šį darbą.

Trykštančio entuziazmu ir be galo kūrybingo vaikinio galvoje, regis, nuolat kirbėjo naujos idėjos bei sumanymai. Aštuoni tūkstančiai mokinių iš Erasmos mokyklos gaudavo pamokų tvarkaraščius ir kitokius nuobodžius mokyklinius popierius. Kodėl gi kitos jų pusės nepanaudojus mokamiems reklaminiams skelbimams? Dreiko verslo mokyklų tinklas galėtų Erasmos mokiniams išdalyti krūvą liniuočių su įmonės pavadinimu ir logotipu – ar ne puiki mintis? Imdamasis tokių versliukų keturiolikmetis Arturas jau pakankamai uždirbo, kad prisidėtų prie šeimos biudžeto. Nebespėdamas susitvarkyti su vis naujais darbais pradėjo perleisti broliui Morčiui dalį atsakomybės. Įdarbinti pagranduko Rėjaus vyresnėlis iš pradžių nenorėjo. Tegul pasidžiaugia vaikyste, sakydavo. Tačiau galiausiai prie darbo stojo ir tasai. Arturas pasirūpino, kad broliai pradėtų prekiauti vieta reklamai Erasmos mokinių žurnale „The Dutchman“. Jie įtikino ir cigarečių gamintoją

„Chesterfield“ jame reklamuoti moksleiviams savo gaminius. Komisionai buvo puikūs.

Erasmusas, į ateitį sparčiai žengianti įstaiga, puoselėjo tvirtą ryšį ir su praeitimi. Arčio mokyklą rėmė net keli iš jo garbinamų tėvų steigėjų, lėšų jai skyrė Aleksandras Hamiltonas, Aronas Baras ir Džonas Džėjus. O pavadinta ji buvo XV amžiaus olandų mokslininko Erazmo Roterdamiečio garbei. Vitražiniame bibliotekos lange galėjai išvysti scenas iš garsiojo mokslininko gyvenimo. Tą langą, dedikuotą „didžiavyriui, kurio vardas puošia mūsų mokyklą jau šimtą dvidešimt ketverius metus“, meistrai įdėjo tik keleri metai prieš Arčio mokslų pradžią. Kiekvieną dieną paaugliui ir jo bendramoksliams buvo kalama į galvą, kad galiausiai jie lygiomis teisėmis įsilies į garsiųjų amerikiečių gretas ir pratęs minties galiūnų tradicijas, puoselėjamas nuo pat šios šalies įkūrimo. Ir visai nesvarbu, kad gyveni perpildytame bendrabutyje ir kasdien vilki tą patį palaikį kostiumą ar kad tavo tėvai namie šnekasi šiai šaliai svetima kalba. Bet kas gali bandyti įkopti į šios valstybės aukštumas, tikrajai didybei pasiekti užtenka žmogaus gyvenimo trukmės. Didžiųjų pirmtakų pėdsakų buvo gausu visoje mokykloje, vaikai leido dienas tarp jų atvaizdų, skaitė mūro sienose įrėžtus jų vardus.

Keturkampio kiemo viduryje tebedunksojo aptriušęs senosios olandų mokyklos pastatas, menantis laikus, kai šioje Bruklino dalyje plytėjo vien dirbama žemė. Medinės jo sijos vaitodavo, siaučiant žiemos vėjams, ir Arturo bendrakaišiai juokaudavo, jog tai rauda Vergilijaus, negalinčio pakęsti, kad jo nuostabiosios lotyniškos eilės deklamuojamos su Bruklino akcentu, šmėkla.

* * *

Gali būti, kad iš dalies Arturo troškimas nudirbti kuo daugiau darbų tuo metu kilo iš augančio nerimo: jam dar mokantis Erasmuse, tėvo finansinė padėtis ėmė blogėti. Šuniui ant uodegos nuėjo kai kurios investicijos į nekilnojamąjį turta, todėl Sakleriai buvo priversti kraustyti į mažesnius namus. Izaokas nusipirko batų parduotuvę Grand gatvėje, bet ir šis verslas nenusisėkė, tad ją teko uždaryti. Dabar Izaokui, jau pardavusiam savo bakalėjos prekių krautuvę, kad turėtų ką investuoti į nekilnojamąjį turta, nebeliko nieko kito, tik pačiam įsidarbinti paprastu pardavėju svetimoje parduotuvėje – juk reikėjo kaip nors apmokėti sąskaitas.

Vėliau Arturas prisimindavo, kad tuo laikotarpiu jam neretai teko šalti, nors pilvas neurzgė iš alkitio. Norėdamas pagelbėti vargstančiam

šeimai, berniukas ėmė papildomai uždarbiauti – darbų parūpindavo Erasmuse veikusi įdarbinimo agentūra, padėdavusi savo mokiniams rasti uždarbį už mokyklos ribų. Jis ėmė nešioti laikraščius. Pristatydavo gėles. Nebeturėjo laiko pasimatymams, vakarėliams ar vasaros stovykloms, nes nuolat dirbo. Ir vėliau labai didžiavosi, kad pirmąkart gyvenime atostogų išėjo tik sulaukęs dvidešimt penkerių metų.

Tačiau pasitaikydavo akimirky, kai Arturui pro akis praūždavo visai kitoks gyvenimas, verdantis už Bruklino ribų, toks skirtingas ir tarsi toks artimas, tik ištiesk ranką ir paliesi. Kartkartėmis nusprendęs pailsėti nuo pašėlusios darbų karuselės, jis risčia užbėgdavo akmeniniais Bruklino muziejaus laiptais ir, kirtęs jonėninių kolonų eilę, nerdavo į erdvias sales pasigrožėti ten saugomais meno kūriniais. Kitąsyk pristatydamas siuntinius nuklysdavo į Manhataną, į patį miesto centrą su auksu žerintais Penktosios aveniu rūmais. Kalėdų metų jam dažnai tekdavo nešti didžiules puokštes gėlių; plačiomis alėjomis žingsniuojantis paauglys žvelgdavo per tviskančius langus į kalėdinėmis girliandomis žaižaruojančius butus. Labai mėgo tą jausmą, kurį patirdavo palikęs šaltą šaligatvį ir išžengęs didžiulio pastato, saugomo durininko, vidun: glėbį gėlių laikantį Arturą užliedavo aksominė prabangaus holo šiluma.

Kai 1929 metais prasidėjo Didžioji depresija, Izaokui Sakleriui padaugėjo bėdų. Visus turimus pinigus jis buvo investavęs į nuomojamus butus. Šie netruko smarkiai nuvertėti, taigi vyras neteko net tų turto trupinių, kurie jam dar buvo likę. Flatbušo gatvėse prie duonos parduotuvių nusidriekė suvargusių vyrų ir moterų eilės. Erasmuso įdarbinimo agentūrą užgulė ne tik mokyklos mokiniai, bet ir jų tėvai. Vieną dieną Izaokas pasišaukė visus tris sūnus ir senojo šeimos išdidumo paakintas pareiškė nepasiduosiąs, jis neketinąs bankrotuoti. Sumaniai paskirstęs menkus išteklius, vyras išvengė bankroto. Tačiau apmokėjus sąskaitas jam nieko nebeliko. Izaokas ir Sofi troško, kad jų vaikai ir toliau mokytųsi – stotų į koledžą, koptų visuomenės hierarchijos laiptais, toliau kovotų dėl visko, kas pasiekiamą jauniems ambicingiems Amerikos vyrams. Bet lėšų tam Sakleriai nebeturėjo. Jei jų berniukai nori toliau lavintis, turi patys prasimanyti pinigų.

Be abejonės, Izaokui buvo skaudu tai pripažinti. Tačiau jis vis kartojo nepalikęs savo vaikų be nieko. Priešingai, dovanojās sūnums daug vertesnę dovaną nei pinigai. „Suteikiu jums patį svarbiausią dalyką, kokį tik tėvas gali duoti“, – Arturui, Mortimerui ir Reimondui pareiškė Izaokas. Jis duodās sūnums gerą vardą.

* * *

Kai berniukai buvo visai maži, įtarus ligą ir pasirodžius pirmiems jos ženklams, Sofi Sakler „matuodavo temperatūrą“ bučiniu, prispaudusi lūpas vaikui prie kaktos. Už savo vyrą atkaklesnė ir veiklesnė moteris dar nuo ankstyvos sūnų vaikystės puikiai žinojo, kokios ateities jiems linki: ji troško, kad berniukai taptų gydytojais.

„Dar ketverių nesulaukęs žinojau, kad užaugęs būsiu daktaras, – vėliau pasakos Arturas. – Man tai nuo mažų dienų į galvą kalė tėvai.“ Tiek Sofi, tiek Izaokas tikėjo, kad mediko profesija yra itin kilni. XIX amžiuje daktarai įprastai laikyti šarlatanais ar sukčiais, tačiau šis požiūris smarkiai pasikeitė išaušus vadinamajam auksiniam Amerikos medicinos amžiui, pačioje XX šimtmečio pradžioje, būtent tada, kai gimė Arturas ir jo broliai. Per šį laikotarpį mokslo pažanga padėjo išsiaiškinti įvairių ligų priežastis, atrasti veiksmingus jų gydymo būdus, taigi medicinos efektyvumas labai išaugo, o medikų reputacija iškilo į neregėtas aukštumas. Dėl to daugelis žydų šeimų ėmė skatinti savo atžalas sieti savo ateitį su medicina. Į visuomenės labai dirbančius gydytojus pradėta žiūrėti tarsi į kokius moralinius kompasus, ši profesija užtikrino prestižą ir finansinį stabilumą.

Tais metais, kai žlugo akcijų birža, Arturas baigė Erasmos mokyklą ir įstojo mokytis į Niujorko universiteto parengiamuosius medicinos kursus. Studijos jam be galo patiko. Pinigų vaikiną neturėjo nė grašio. Mokėsi iš naudotų ar skolintų vadovėlių byrančiais puslapiais, kuriuos reikėjo raišioti gumytėmis. Nieko nepaisydamas visa galva nėrė į mokslus ir gilinosi į senovės medicinos grandų gyvenimo detales, studijavo Alkmajono Krotoniečio, kuris pirmasis nustatė, kad smegenys valdo žmogaus protą, raštus ir medicinos tėvo Hipokrato veikalus. Tai Hipokratas ištarė garsiąją frazę „Svarbiausia – nepakenk“, išreiškiančią svarbiausią visų gydytojų darbo principą.

Įnikęs į mokslus Arturas kažkaip sugebėjo ir toliau užsiimti „popamokine veikla“: dirbo koledžo laikraštyje ir humoro žurnale, rūpinosi metraščio leidyba. Vakarais dar lankė dailės kursus Kuper Junion koleidže – mokėsi piešti žmogaus kūną, kurti skulptūras. Maždaug tuo laikotarpiu parašo vedamąjį straipsnį, kuriame tvirtina, kad tokios eklektiškos neformaliojo ugdymo veiklos sritys „padeda studentui išplėsti akiratį ir žiūrėti į gyvenimą bei jo problemas iš platesnės perspektyvos, todėl per oficialią studijų programą išmokus metodus ir sužinotus faktus jis gali panaudoti ir taikyti daug veiksmingiau“. Pietų metų Arturas dirbo

padavėju studentų miestelio kavinėje. O per „langus“ tarp paskaitų lėkdavo į saldumynų krautuvėlę limonado pilstyti.

Uždirbtus pinigus jis siuntė Bruklinė tebegyvenantiems Sofi ir Izaokui, mokė brolius, kaip atlikti paveldėtus iš vyresniojo darbus. Mortį ir Rėjų visada laikė savo mažaisiais broliukais. Gal dėl to, kad per Didžiąją depresiją Arturui teko finansiškai rūpintis tėvais, o gal dėl pretenzingo pirmagimio statuso ar tiesiog natūralaus polinkio visur būti viršesniai vaikas neretai su Mortimeru ir Reimundu elgdavosi taip, lyg būtų jiems ne vyresnysis brolis, o vienas iš tėvų.

Tais laikais Niujorko universiteto studentų miestelis buvo arčiau miesto pakraščio, Bronkso rajone. Kelionės į pačią didmiesčio širdį Arturui visad teikė didžiulį malonumą. Jis mėgo lankyti muziejus ir pramonės magnatų garbei pavadintose marmuro galerijose klausytis savo kaušinių žingsnių aido. Vesdavosi merginas į teatrą, kur visą spektaklį tekdavo žiūrėti stačiomis, nes pinigų pavykdavo sukrapštyti tik stovimoms vietoms. Bet iš visų pigių pramogų labiausiai mėgo pasiplaukioti Steiteno salos keltu aplink Žemutinį Manhataną su tuomete savo simpatija.

Kai Arturas baigė koledžą 1933 metais, šio rekordinio nedarbo laikotarpiu jau buvo uždirbęs tiek pinigų, kad tėvams nupirko naują parduotuvę su prijungtu prie jos butu. Tada įstojo į Niujorko universiteto medicinos mokyklą ir nieko nelaukęs ne tik užsirašė studijuoti visus dalykus, kuriuos tik galėjo, bet vėl griebėsi studentų žurnalo redaktoriaus pareigų. Iš tų laikų išlikusi viena jo nuotrauka. Joje madingu kostiumu vilkintis ir perdėm rimtai nusiteikęs jaunuolis su rašikliu rankoje atrodo itin pasitikintis savimi. Lyg kas būtų sutrukdęs giliai susimąščiusiam žmogui, nors nuotrauka akivaizdžiai nemomentinė.

Arturas mėgo mediciną, medikų sprendžiamas mįsles bei jiems atsiveriančias galimybes, jį žavėjo tai, kad išties uoliam tyrinėtojiui ji atskleidžia savašias paslaptis. „Gydytojas viską gali, – sakydavo jis. – Medicina yra technologijų pažangos ir žmogiškosios patirties samplaika.“

Vaikinas, be abejo, suprato, kad medicina užkrauna milžinišką atsakomybę, juk gydytojo sprendimas gali nulemti gyvybę arba mirtį. Studijų pabaigoje jam teko dirbti chirurgijos skyriuje, vadovaujamam žymaus senyvo chirurgo, kuris, Arturo nuomone, sparčiai artėjo prie iškaršimo ribos. Tasai chirurgas nustojo paisyti griežtų higienos standartų – nusi-mazgojęs rankas prieš operaciją, staiga pasilenkdavo ir imdavo rištis batą. Dar didesnę susirūpinimą kėlė tai, kad dėl suprastėjusių senio įgūdžių jo pacientai ėmė keliauti Anapilin. Šių buvo tiek daug, kad vadovui už nugaros skyriaus darbuotojai ėmė jį vadinti Mirties Angelu.